

PHÁT HUY VAI TRÒ CỦA PHẢN BIỆN XÃ HỘI Ở VIỆT NAM HIỆN NAY

PHẠM THANH HÀ*

Tóm tắt: Phản biện xã hội (PBXH) là một nhu cầu tất yếu của cuộc sống, bởi hoạt động này góp phần loại bỏ những yếu tố bất hợp lý trong các quyết sách của Nhà nước. Trong thời gian qua, hoạt động PBXH ở nước ta diễn ra khá sôi động và có những đóng góp nhất định vào việc hoàn thiện nhiều chủ trương, chính sách của Nhà nước. Mặc dù vậy, PBXH vẫn còn không ít bất cập, chưa đạt được hiệu quả như mong muốn. Bài viết phân tích vai trò của PBXH, thực trạng của PBXH ở Việt Nam, trên cơ sở đó đề xuất các giải pháp nhằm phát huy hơn nữa vai trò của PBXH.

Từ khóa: Phản biện, xã hội, chính sách, dân chủ.

Mở đầu

Xã hội càng phát triển, xu thế dân chủ trong xã hội càng được phát huy và khẳng định. Một trong những đặc trưng của nền dân chủ là PBXH. PBXH là hoạt động tự nhiên của xã hội, thể hiện quyền tự nhiên của con người trong xã hội. PBXH có từ rất lâu trong quá trình phát triển của xã hội, là công cụ hữu hiệu góp phần tạo ra nền dân chủ và thúc đẩy xã hội loài người phát triển. Ở Việt Nam, khái niệm PBXH được chính thức đưa vào Văn kiện Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ X (năm 2006): “Nhà nước ban hành cơ chế để Mặt trận và các đoàn thể nhân dân thực hiện tốt vai trò giám sát và phản biện xã hội”⁽¹⁾. Có thể nói, đây là một chuyển biến có tính đột phá trong sự phát triển tư duy dân chủ của Đảng ta. Tiếp theo, tại Đại hội

Đảng lần thứ XI (năm 2011), Đảng ta khẳng định: “Đảng, Nhà nước có cơ chế, chính sách tạo điều kiện để Mặt trận và các đoàn thể nhân dân hoạt động có hiệu quả, thực hiện vai trò giám sát và phản biện xã hội”⁽²⁾. Tuy nhiên, hiện vẫn còn những ý kiến khác nhau về vai trò của PBXH và trên thực tế vai trò của PBXH vẫn chưa được phát huy đầy đủ.

1. Phản biện xã hội và vai trò của nó

PBXH đã diễn ra trong đời sống xã hội Việt Nam trước khi khái niệm PBXH được đưa vào Nghị quyết của

(*) Tiến sĩ, Học viện Chính trị - Hành chính khu vực I.

⁽¹⁾ Đảng Cộng sản Việt Nam (2006), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, tr. 124.

⁽²⁾ Đảng Cộng sản Việt Nam (2011), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XI*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, tr. 87.

Đảng. Quan sát mọi lĩnh vực của cuộc sống chúng ta dễ dàng nhận thấy những biểu hiện của hoạt động PBXH. Vì hiểu một cách đơn giản nhất, phản biện chính là việc dùng lý lẽ, chứng cứ, lập luận để đặt lại một vấn đề nào đó, qua đó giúp cho cách giải quyết vấn đề được đầy đủ hơn, chính xác hơn. Phản biện không chỉ là phản bác, bác bỏ, phủ định, mà còn là bổ sung, khẳng định, làm rõ thêm. Như vậy, phản biện là một nhu cầu của cuộc sống, nhờ đó con người có thể loại bỏ nhận thức sai hoặc chưa đầy đủ để vươn tới nhận thức hợp lý, đầy đủ, đúng đắn hơn. Phản biện là một đòi hỏi khách quan của cuộc sống xã hội. Phản biện không chỉ hướng tới một cá nhân, một tổ chức, mà rộng hơn còn hướng tới cả cộng đồng xã hội. Phản biện không chỉ có trong phạm vi nghiên cứu khoa học mà còn tồn tại trong mọi lĩnh vực của đời sống xã hội. Cách thức *cơ bản nhất* để thể hiện phản biện có thể bằng lời nói hoặc bằng văn bản viết.

Từ cách hiểu phản biện như trên, ta có thể hiểu PBXH là phản biện của cộng đồng, của xã hội, của nhân dân (hay là sự phản biện mang tính cộng đồng, mang tính xã hội, mang tính nhân dân), tức là sự thẩm định, đánh giá của các lực lượng xã hội đối với những chủ trương, chính sách, đề án, dự án, mô hình xã hội... liên quan đến quyền lợi và đời sống của số đông thành viên trong xã hội. Mục đích của PBXH là đóng góp,

bổ sung, điều chỉnh cho những chủ trương, chính sách, đề án, dự án, mô hình đó đúng hơn, phù hợp hơn (thậm chí phủ định những chính sách, mô hình, đề án xa rời thực tế, đi ngược lại lợi ích của cộng đồng). Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ rõ: “Người lãnh đạo, không nên kiêu ngạo, mà nên khiêm tốn. Sự hiểu biết và kinh nghiệm của mình cũng chưa đủ cho sự lãnh đạo đúng đắn. Vì vậy, ngoài kinh nghiệm của mình, người lãnh đạo còn phải dùng kinh nghiệm của đảng viên, của dân chúng, để thêm cho kinh nghiệm của mình”⁽³⁾.

PBXH không đồng nhất với dư luận xã hội, với trung cầu dân ý. Trung cầu dân ý là hỏi dân; còn dư luận xã hội là ý kiến của các nhóm xã hội về một vấn đề nào đó; ý kiến đó có thể không có lý lẽ, lập luận, chứng cứ cụ thể. PBXH là một hoạt động khoa học, khi đưa ra ý kiến của mình, người phản biện phải đưa ra chứng cứ, lập luận, lý lẽ. PBXH không phải là nói có hay không. Bằng những lập luận, chứng cứ khoa học, các lực lượng xã hội, các tầng lớp nhân dân hướng tới làm sáng tỏ tính đúng - sai của những chủ trương, chính sách liên quan đến lợi ích của các tầng lớp dân cư, của số đông người dân; từ đó, giúp chủ thể (Nhà nước, các cơ quan chức năng...) đưa ra chủ trương, chính sách

⁽³⁾ Hồ Chí Minh (2002), *Toàn tập*, tập 2, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 258.

phù hợp, đúng đắn, sát với thực tiễn, vì lợi ích của quần chúng nhân dân và sự ổn định phát triển của cộng đồng xã hội, của đất nước.

PBXH vừa là một hoạt động khoa học (đòi hỏi có căn cứ, lý lẽ, lập luận mang tính lôgic, khách quan, khoa học), vừa là một hoạt động mang ý nghĩa chính trị - xã hội sâu sắc (xét đến cùng đây là sự phản biện của nhân dân, phản ánh mối quan hệ giữa Nhà nước với nhân dân), đồng thời PBXH bao hàm “sự thống nhất và đấu tranh của các mặt đối lập” (không phủ định sự phát triển mà thúc đẩy sự phát triển cao hơn). PBXH là một quyền tự do được xây dựng trên cơ sở quyền tự do ngôn luận. Chủ thể tham gia PBXH là mọi người, chứ không phải chỉ là các nhà trí thức, các nhà khoa học, các bậc hiền tài (tất nhiên người tham gia phản biện phải có trình độ, có hiểu biết, có khả năng). Nếu hoạt động trung cầu dân ý đi tìm sự đồng thuận một cách đơn giản, thì hoạt động PBXH hướng tới sự đồng thuận có chất lượng khoa học, đem tới sự hài hòa lợi ích của mọi người. Để có được sự đúng đắn, hiệu quả nhất trong lãnh đạo, quản lý thì mọi chủ trương, chính sách, quyết sách của chủ thể lãnh đạo, quản lý đưa ra phải nhận được sự đồng thuận của tập thể, của xã hội thông qua PBXH của các lực lượng xã hội, của quần chúng nhân dân. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ ra rằng: “Đem các ý kiến khác

nhau để so sánh kỹ, phân tích kỹ các nội dung của các tầng lớp xã hội có các ý kiến đó. Tìm ra mối mâu thuẫn trong những ý kiến khác nhau. Xem rõ cái nào đúng, cái nào sai. Chọn lấy ý kiến đúng, đưa ra cho dân chúng bàn bạc, lựa chọn lại, để nâng cao dần dần sự giác ngộ của dân chúng”⁽⁴⁾; “So đi sánh lại, phân tích rõ ràng là cách làm việc có khoa học. Mỗi công việc, chúng ta đều phải làm như thế. Làm như thế mới tránh khỏi cái độc đoán, mới tránh khỏi sai lầm”⁽⁵⁾. Một khi có trao đổi thấu tình đạt lý để đạt tới sự đồng thuận trong xã hội, đồng thuận giữa Nhà nước với nhân dân thì mọi chủ trương, chính sách, mọi đề án, dự án mới thực sự đi vào thực tiễn cuộc sống thành công.

Tóm lại, PBXH là một trong những biểu hiện đặc trưng của một xã hội dân chủ. Trong khoa học, hoạt động PBXH là một trong những cách thức chủ yếu để các nhà khoa học đi tới chân lý khoa học. Còn trong đời sống xã hội, PBXH (có thể diễn ra trong phạm vi một cơ quan, đơn vị, ngành, địa phương hoặc trong phạm vi cả nước) là một công cụ hữu hiệu tạo ra nền dân chủ; hoạt động đó huy động trí tuệ tập thể để điều chỉnh, xây dựng các chủ trương, chính sách phù hợp với quy luật khách quan trên cơ sở đảm bảo lợi ích của quần

⁽⁴⁾ Hồ Chí Minh, *Sđd*, tập 5, tr. 296.

⁽⁵⁾ *Sđd*, tr. 297.

chúng nhân dân.

2. Thực trạng phản biện xã hội ở Việt Nam

Trong những năm gần đây, hoạt động PBXH ở Việt Nam diễn ra khá mạnh mẽ, nhất là từ khi thuật ngữ này chính thức được đề cập trong Nghị quyết của Đảng. Hoạt động PBXH diễn ra ngay trong các kỳ họp Quốc hội (tranh luận, chất vấn trực tiếp của đại biểu Quốc hội với các thành viên của Chính phủ; các tham luận, các ý kiến trao đổi nhằm xây dựng đi tới ban hành các nghị quyết, nghị định, các bộ luật, đề án...). Bên cạnh đó, PBXH còn thể hiện ở các bản kiến nghị, đóng góp ý kiến, kế sách bằng văn bản của các tổ chức, tập thể, cá nhân trong xã hội gửi đến các cơ quan chức năng đề cập tới một chính sách, một đề án, dự án nào đó do Chính phủ, các bộ, ngành xây dựng. PBXH thể hiện ở các bài viết, các phóng sự, các cuộc trao đổi bàn tròn (được thể hiện trên báo viết, truyền hình, trên các mạng điện tử...). Ý kiến phản biện dưới hình thức này cũng có nhiều đóng góp, ủng hộ hoặc phản bác một số chính sách, đề án, dự án của Chính phủ, các bộ, ngành đưa ra. Thực tế đã có không ít chính sách, đề án, dự án do có sự phản biện khoa học của các lực lượng xã hội nên các chủ thể đưa ra đề án, dự án phải xem xét, điều chỉnh, thậm chí phải bỏ đi.

Có thể thấy, dân chủ ở nước ta ngày càng phát triển rõ nét. Đây là điều kiện

thuận lợi cho các ý kiến PBXH được trình bày qua nhiều hình thức, nhiều kênh khác nhau, từ đó tạo nên những hiệu ứng xã hội mạnh mẽ mà mục tiêu đạt được là tìm tới sự đồng thuận giữa Đảng, Chính phủ với quần chúng nhân dân; giữa chủ trương, chính sách với lợi ích của quảng đại quần chúng lao động. Việc lấy ý kiến đóng góp của nhân dân, của mọi tổ chức chính trị - xã hội, của các cơ quan ban ngành, địa phương vào dự thảo sửa đổi bản Hiến pháp năm 1992 (trong đó có việc kéo dài thêm thời gian lấy ý kiến đóng góp); đặc biệt, việc chưa thông qua Luật Đất đai sửa đổi tại kỳ họp thứ năm, Quốc hội khóa XIII đã cho thấy Đảng, Nhà nước ta rất coi trọng các ý kiến đóng góp (các phản biện) của mọi chủ thể trong xã hội. Một khi chưa đi tới sự đồng thuận, chưa thực sự vì lợi ích của quốc gia, của quần chúng nhân dân thì chưa thông qua, chưa ban hành. Việc làm này chứng tỏ tư duy dân chủ của Đảng, Nhà nước ta có sự chuyển biến mạnh mẽ, quyền dân chủ của nhân dân được phát huy. Điều này đúng với mục tiêu xây dựng một nhà nước của nhân dân, do nhân dân, vì nhân dân.

Trong hoạt động PBXH, bên cạnh những mặt tích cực đó mà nhiều chủ trương, chính sách của các cơ quan chức năng trong hệ thống Đảng, Nhà nước có sự bổ sung, điều chỉnh, sửa đổi phù hợp với thực tiễn, nâng cao được chất lượng,

hiệu quả, thì cũng còn có những hạn chế. Chẳng hạn, hoạt động PBXH chưa diễn ra rộng khắp ở mọi khu vực, mọi địa phương, đơn vị. Ở không ít nơi, hoạt động PBXH mang tính dân chủ hình thức, hiệu quả của PBXH không cao. Ở nhiều cơ quan, đơn vị, địa phương hiện nay, bầu không khí phản biện và PBXH khá trầm lắng. Trong nhiều hội nghị, diễn đàn, cuộc họp, có tình trạng: ngoài ý kiến của thủ trưởng thì không có ý kiến nào khác, hoặc nếu có thì đó là ý kiến theo chiều bổ sung, làm rõ thêm ý kiến của thủ trưởng. Ngoài ra, cũng có nhiều ý kiến, bài tham luận (phản biện) mang tính cực đoan, chủ quan, quá khích, không có cơ sở khoa học, thiếu tính xây dựng, v.v..

Hoạt động PBXH ở Việt Nam thời gian qua thể hiện rõ nét nhất ở kênh báo chí, truyền hình với nhiều hình thức khác nhau (bài viết, phóng sự, phỏng vấn, tọa đàm, chất vấn...). Sự phản biện ở kênh đó đạt được nhiều kết quả tích cực. Lực lượng tham gia phản biện là các nhà báo, nhà khoa học, giới trí thức, các nhà quản lý, các chuyên gia trong từng lĩnh vực... Họ có kiến thức hiểu biết chuyên sâu, lập luận chặt chẽ; ý kiến phản biện của họ đi sát vấn đề, mang tính thuyết phục cao. Những ý kiến phản biện như thế đã góp phần quan trọng vào việc hoàn chỉnh đường lối, chủ trương, chính sách, xây dựng nhiều mô hình, đề án phát triển kinh tế -

xã hội của Đảng và Nhà nước gắn với thực tiễn và đảm bảo lợi ích của đông đảo người dân. Tuy nhiên, không phải mọi ý kiến phản biện trên báo chí, truyền hình đều đúng, trúng, thuyết phục (đó là chưa kể những ý kiến, bài viết mang tính tiêu cực làm ảnh hưởng tới lợi ích chung của đất nước), hoặc có ý kiến “phản biện” theo hướng tung hô một chiều (ca ngợi) với những lập luận sáo rỗng, nịnh nọt. Những “phản biện” như vậy không chỉ mang tính hình thức, thậm chí còn rất nguy hại.

3. Một số giải pháp nhằm phát huy vai trò tích cực của phản biện xã hội

Để hoạt động PBXH thực sự có hiệu quả cần phải tính tới rất nhiều giải pháp, trong đó có một số giải pháp quan trọng sau:

Thứ nhất: Xây dựng được các thiết chế phản biện (chủ thể đại diện phản biện và tiếp nhận phản biện; cơ chế chính sách phản biện; phương tiện truyền đạt các ý kiến phản biện, như báo chí, truyền hình, hội thảo...). Một thiết chế phản biện đầy đủ, khoa học là cơ sở hành lang pháp lý và môi trường thuận lợi để PBXH vận hành đúng hướng, có hiệu quả.

Thứ hai: Xây dựng được một đội ngũ lãnh đạo, quản lý biết lắng nghe, biết tôn trọng các ý kiến đối lập; biết điều chỉnh trước những phản biện có tính thuyết phục (một trong những đặc trưng văn hóa của người lãnh đạo, quản lý là tôn

trọng ý kiến đối lập của người khác, đặc biệt là người dưới quyền). Hồ Chí Minh đã chỉ rõ: “Muốn dân chúng thành thật bày tỏ ý kiến, cán bộ phải thành tâm, phải chịu khó, phải khéo khơi cho họ nói. Do ý kiến và đề nghị lẻ tẻ của dân chúng, ta phải khéo gom góp lại, sắp đặt lại cho có ngăn nắp, thứ tự rồi cùng dân chúng ra sức thi hành”⁽⁶⁾.

Thứ ba: Chủ thể (trực tiếp hoặc đại diện) tham gia phản biện phải là người *có tâm, có tầm, có văn hóa, vì cộng đồng* để ý kiến phản biện hướng tới sự đồng thuận, có tính xây dựng, thúc đẩy sự phát triển. Bên cạnh đó, chúng ta cũng phản đối việc lợi dụng hoạt động PBXH để đưa ra những ý kiến cực đoan, thiếu cơ sở khoa học, thiếu tính xây dựng, gây rối xã hội; đồng thời, cũng phê phán những “phản biện” mang tính a dua, vụ lợi, “gió chiều nào xoay chiều đó”.

Thứ tư: Không ngừng nâng cao dân trí, dân chủ trong xã hội. Vì rằng, một xã hội càng phát triển, dân trí càng được nâng cao, dân chủ càng được mở rộng, thì hoạt động phản biện và PBXH càng diễn ra sôi động và có chất lượng. PBXH càng có chất lượng (tính khoa học cao, tính xây dựng lớn, tính cộng đồng phổ biến), thì các chủ trương, chính sách của Nhà nước khi đi vào thực thi càng đúng, càng hiệu quả. Điều này cũng rất đúng với một kết luận của Chủ tịch Hồ Chí Minh khi nói về các nguyên

tắc loại bỏ lối quan liêu, chật hẹp, mệnh lệnh trong công việc, đó là: “Làm như thế, chính sách, cán bộ và nhân dân sẽ nhất trí, mà Đảng ta sẽ phát triển rất mau chóng và vững vàng”⁽⁷⁾.

Kết luận

PBXH gắn liền với tự do, dân chủ; bởi vì ở PBXH con người được tự do bày tỏ chính kiến, nguyện vọng chính đáng của mình. Hoạt động PBXH ở Việt Nam thời gian qua do nhiều lý do khác nhau cả về chủ quan và khách quan (ứng xử của giới lãnh đạo, cơ chế chính sách, nhận thức của người dân...) nên vẫn còn nhiều bất cập, hạn chế. Song, PBXH cũng đã nhanh chóng khẳng định được chỗ đứng của mình trong xã hội; góp phần bổ sung, điều chỉnh, hoàn thiện có hiệu quả nhiều chủ trương, chính sách, đề án, dự án phát triển kinh tế xã hội của Đảng, Nhà nước, các bộ, ban, ngành, địa phương. PBXH đã đang thực sự là cầu nối cho sự đồng thuận ở xã hội Việt Nam trong bối cảnh phát triển và hội nhập quốc tế hiện nay. Sự đồng thuận giữa Đảng, Nhà nước và nhân dân càng cao thì các chủ trương, chính sách của Đảng, Nhà nước, các ban, bộ, ngành, địa phương đưa ra càng sát với đời sống thực tiễn. PBXH đã và đang góp phần tích cực thúc đẩy sự phát triển của Việt Nam.

⁽⁶⁾ *Sđd*, tr. 295.

⁽⁷⁾ *Sđd*, tr. 298.

